

**Borodenko O.A. HOUSEHOLD POPULATION OF RURAL SOCIETY OF POLTAVA REGIMENT
IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY (ACCORDING TO CONFESSIONAL SIGNATURES)**

The author examines confessional signatures of 1775 and makes an attempt to identify indicators of household population of rural society of Poltava regiment, to implement historical and comparative analysis of similar data from other Ukrainian, East European and West European regions and to allocate possible factors of population density on these territories.

Key words: household, population density, Poltava regiment, rural society.

УДК 94(477.46)"182/189"

I.В. Мельник

ЄВРЕЙСЬКА СІМ'Я В УМАНІ XIX СТ.

У статті досліджуються характерні особливості єврейського сімейного життя в Умані впродовж XIX ст.: порядок укладення шлюбу, його значення; стосунки всередині подружжя; права та обов'язки дружини і чоловіка стосовно один одного; досліджено традиції єврейського сімейного виховання дітей, права та обов'язки дітей перед батьками, вплив думки єврейської общини на поведінку її членів. Також автором зроблено спробу проаналізувати законодавство Російської імперії, яке регулювало сімейні відносини, та визначити вплив релігії на всі сфери єврейського сімейного життя.

Ключові слова: єврейська сім'я, сімейне законодавство Російської імперії, Умань, єврейське виховання, XIX століття.

Щоб пізнати суть певного явища, потрібно роздивитись його зсередини. Так само, аби зрозуміти особливості єврейського укладу життя на землях історичної Уманщини, необхідно зазирнути в саму «душу» єврейства цих земель – в єврейську сім'ю.

Актуальність досліджуваної теми пояснюється важливістю вивчення такої дещо інтимної сфери існування єврейської спільноти, як сімейне життя. Сучасні детективи, розкриваючи певну справу, в першу чергу намагаються з'ясувати мотиви того чи іншого вчинку людини. Задля цього нерідко вивчаються особливості дитинства цієї людини, її сімейного життя, стилю спілкування в родині та стосунки всередині сім'ї. Дослідження усіх вищезазначених факторів впливу на формування особистості дозволяє скласти більш повну картину про середовище існування людини.

Мета дослідження полягає у необхідності дослідити характерні риси традиційної єврейської сім'ї на землях історичної Уманщини впродовж періоду існування смуги осілості.

Завдання дослідження, обумовлені метою, полягають у наступному: проаналізувати юридичне тло сімейного життя єврейського подружжя; з'ясувати особливості системи виховання дітей в єврейській сім'ї; дослідити місце дружини в традиційному єврейському домі та роль батька в сім'ї, їх права та обов'язки.

Оскільки немає, на жаль, комплексної праці, яка б досліджувала сімейне життя єврейського населення на Уманщині впродовж кінця XVIII – початку XX ст., ми користувались працями, які побіжно стосуються означеної теми. Важливий узагальнений матеріал містить Єврейська енциклопедія [1], [6], [9]. «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» [8], підготовлені П. Чубинським, цікаві тим, що поданий в них матеріал висвітлює всі сфери життя єврейського населення смуги осілості, зокрема і сімейну. Також єврейство смуги осілості досліджується в праці А. Алексєєва «Очерки домашней и общественной жизни евреев» [5]. Становище дитини, ставлення до неї, а також роль батьків у вихованні молодого покоління досліджується у статті О. Соболевської «Мир детства в еврейской мемуаристике XIX – начала XX в.» [7]. Безпосередньо сімейне життя уманського єврейського населення частково досліджується у праці Ш. Шварцмана «Легенды старой синагоги» [10].

Стосунки єврея з Богом багато в чому нагадують його стосунки з дружиною, а Тора ніби виконує роль своєрідної кетуби – шлюбного договору при одруженні. Ідеальна єврейська сім'я завжди вважалась прототипом ідеальних стосунків з Богом [3]. Сімейне життя в єврейських общинах смуги осілості багато в чому було подібним, адже мало непорушну основу із заповідей, настанов та рекомендацій, що містились в священних книгах. Згідно із

.....
законодавством Російської імперії, чоловік-єврей міг одружуватись по досягненні вісімнадцятирічного віку, жінка-єврейка могла виходити заміж в шістнадцять років. Проте скликана в 1893 р. Рабинська комісія зауважувала, що, згідно із законами єврейської віри, чоловік може вступати в шлюб після тринадцяти років, а жінка – дванадцяти. А у 18 років чоловік був просто зобов'язаний одружитись.

В бідніших верстах єврейського населення зазвичай одружували юнаків і дівчат в 15 років. Батьки з багатших сімей також рано підшуковували своїм синам дружин, і цьому теж є пояснення. Питання шлюбу і військової повинності були тісно пов'язані. Обов'язок постачати на державну військову службу юнаків лежав на плечах кагалу, який можна було підкупити, а як аргумент висувався факт одруження. Так сини заможних євреїв убезпечувались від військової служби, а замість них брали хлопців з бідніших верств єврейського населення [5, с. 150].

Згідно із законодавством Російської імперії, реєстрація єврейського шлюбу проводилась без втручання місцевої адміністрації: «кожному племені і народу... дозволяється вступати в шлюб згідно з правилами їхнього закону або згідно з прийнятими звичаями, без участі цивільного керівництва або християнського духовного управління. Шлюб у всіх віросповіданнях, терпимих в Російській імперії, не виключаючи євреїв, визнається законним, якщо він був здійснений згідно з правилами їх віри» [1, с. 885]. Всі сімейні справи євреїв були у віданні місцевої громади. Сім'я була основною соціальною одиницею єврейського містечка. Ключові сімейні події, такі як народження, обрізання, бар-міцва, весілля і смерть, ставали справою усєї общини, контроль якої був одним із головних регулюючих факторів самоуправління і підтримання приписів Галахи [9, с. 101].

В єврейській традиції був присутній звичай укладання шлюбу без відома майбутнього подружжя, за домовленістю батьків. Але в сімейному вихованні на дітей не тиснули, тому якщо син або дочка були категорично проти шлюбу, то, скоріше за все, він не укладався. Цікавим є той факт, що заможні уманські євреї, як от Фішмани, Файнштейни, Шварцмани, охочіше брали собі в зяті освічених євреїв з репутацією вченого, ніж багатих, але малограмотних. Це яскраво показує ставлення єврейської громади Умані до освіти.

Залишились свідчення офіцера російської армії про шлюб у євреїв: «Коли юнак підрастає, батьки намагаються йому підшукати наречену. Одружуються дуже рано... Подружжя зазвичай живе у злагоді. Випадки розлучень дуже рідкісні... Уманські євреї ставляться з великою любов'ю і повагою до своїх дружин, оберігаючи їх від стороннього ока, поводяться з ними м'яко і змушують своїх дружин трудитись тільки перед урочистими подіями; у звичайний час у забезпечених родинах на єврейку лягає в основному турбота про дітей...» [10, с. 14]. І справді, якщо в подружжя не народжувались діти, це вважалось прокляттям, божою карою за аморальний спосіб життя до одруження.

Філіп Зімбардо, американський соціальний психолог, назвав євреїв «дітоцентристською нацією» [7, с. 241]. Народження і виховання дітей було обов'язком кожного єврея, що знайшло відображення у заповіді: «Плодіться і розмножуйтесь». Виходячи з цього, на єврея, який досяг віку понад 20 років і все ще не одружився без поважних причин, накладались різного роду покарання, він міг навіть стати свого роду вигнанцем у рідній общині. І якщо любов дітей до своїх батьків – явище природне, то авторитет і повагу у дітей потрібно було виховати.

Створення сім'ї було своєрідним священним обов'язком кожного єврея, сприймалось як умова нормального існування в общині та вважалось боговгодною справою. Ось чому традиційна єврейська сім'я дуже часто будувалась на раціональних засадах, а почуття мало брались до уваги. Може виникнути питання, а як же така сім'я могла взагалі існувати, якщо подружжя часто вперше бачилось тільки під час весільного обряду? Вирішення цієї справи брав на себе Талмуд, який зобов'язував чоловіка турботливо ставитись до дружини, забезпечувати її всім необхідним, а дружину – у всьому підкорятись чоловіку, поважати його та підтримувати його авторитет в домі. Єврейська система виховання, маючи під собою міцну релігійну основу, була досить ефективною. Діти не мали права, наприклад, сісти на місце батька чи матері за столом, а коли одружувались, повинні були допомагати батькам матеріально, якщо мали змогу, причому це мало форму благодійництва [8, с. 142].

З перших років життя дітей привчали до виконання релігійних приписів, молитов, прищеплювали любов до релігійної освіти, і часто головною мрією дітей було навчання в хедері чи сшиві. Перший похід в школу перетворювався у свято. Та все ж першими вчителями

завжди були батьки. Часто дитина йшла до хедеру, вже вміючи читати і знаючи на пам'ять уривки зі священних текстів. Як зазначає П. Венгерова, «етика єврейських мудреців, прагматичність і в той же час піднесеність їх світогляду рано перетворювали єврея в мислителя і філософа, що знаходив красу в своїй релігії» [2, с. 110]. Виховання дітей в єврейській сім'ї було природним і практичним, сімейні проблеми не ховали від дітей, змалку їх привчали до дорослого життя, до прийняття важливих рішень. Такий практицизм був досить корисним, адже соціальна адаптація дитини проходила природним шляхом.

Господинею дому традиційно вважалась дружина. На її плечі лягало виховання дітей, ведення домашнього господарства, тоді як чоловік часто займався лише вивченням Талмуду і Тори, брав активну участь у релігійному та громадському житті общини. Серед єврейських жінок Умані поширеною була книга Іцхака бенельякіма «Добре серце», де автор запи сав десять заповідей хорошої дружини: 1) будь обережна, коли твій чоловік сердиться. В цей момент не будь ні веселою, ні сварливою – усміхайся і говори тихо; 2) не змушуй чоловіка чекати їжу. Голод – батько гніву; 3) не буди його, коли він спить; 4) будь обережна з його грошима. Не приховуй від нього свої фінансові справи; 5) бережи його секрети. Якщо він вихваляється – тримай це в секреті; 6) не схвалюй його ворогів і люби його друзів; 7) не заперечуй йому і не стверджуй, що твоя порада краща, ніж його; 8) не чекай від нього неможливого; 9) якщо ти будеш уважною до його прохань – він стане твоїм рабом; 10) не говори нічого такого, що зачіпало б його. Якщо ти будеш ставитись до нього, як до царя, він буде ставитись до тебе, як до цариці [10, с. 17].

Єврейська сім'я у XIX ст. була патріархальною. Батько завжди був центром дому. Навіть коли він вирушав у інше місто, аби заробити грошей і прогудувати сім'ю, а всі сімейні справи, в тому числі і забезпечення дітей, лягали на плечі матері, все рівно у прийнятті важливих рішень вона апелювала до волі батька, який був уособленням судді. В той час мати частіше виконувала роль адвоката, захисника. У згадках багатьох сучасників залишився образ жінки-матері, яка постійно була зайнята домашніми справами, лавкою, рукоділлям [7, с. 243].

Законодавство Російської імперії захищало права жінки. Зокрема, шлюб міг призвести тільки до збільшення її прав. Наприклад, якщо жінка нижчого стану виходила заміж за представника вищого стану, то вона отримувала всі права стану чоловіка. Але ж якщо вона виходила заміж за представника нижчого стану, ніж її, то в шлюбі вона зберігала свої права. Правда, це не стосувалось права проживання. Якщо єврейка до заміжжя мала право повсюдного проживання, але її чоловік його не мав, то і вона це право втрачала. Проте 11 серпня 1904 р. уряд прийняв закон, за яким дружина чоловіка, що закінчив вищий навчальний заклад, отримувала право довічного проживання поза смугою осілої, в тому числі і в сільській місцевості, окремо від чоловіка. Також єврейки отримували право купувати нерухомість там, де їм дозволялось проживати. Якщо ж пара розлучалась, то дружина продовжувала користуватись усіма правами її колишнього чоловіка [4, с. 554-555].

За іудейським правом, чоловік і дружина мали один перед одним чітко сформульовані обов'язки. Зокрема, чоловік повинен був повністю утримувати дружину, забезпечувати її житлом, харчами та одягом, виконувати свій подружній обов'язок, лікувати її, викупляти з полону, поховати, якщо вона помирала раніше, а якщо чоловік помирав першим, то дружина мала право на частину спадку, яка б відповідала її соціальному стану і за яку вона могла б забезпечити себе житлом і всім необхідним; утримувати спільних з дружиною дітей аж до видачі дочок заміж за свій рахунок; якщо дружина помирала перша, сини отримували її частину спадку.

Обов'язки дружини полягали в тому, що чоловік отримував право на результати її праці, на всі її знахідки, на всі доходи, які їй приносила її власність якщо така була (мається на увазі те, чим вона володіла до заміжжя, що вона отримала як придане і успадкувала), право успадкувати її власність після смерті [8, с. 131]. Та все ж, опрацьовані джерела не дають можливості однозначно охарактеризувати становище жінки в традиційній патріархальній єврейській сім'ї, зазнавала вона дискримінації, чи ні. Зрештою, про це до сьогодні сперечаються науковці. З одного боку, постать чоловіка-батька була ключовою в домі, але, з іншого боку, єврейське сімейне право забезпечувало жінці міцне економічне становище як при житті чоловіка, так і після його смерті, або розлучення [6, с. 137].

Отже, основою єврейської общини Умані була традиційна патріархальна сім'я, весь уклад якої слугував досягненню єдиної цілі – передати підростаючому поколінню традиційний

.....
спосіб життя, виховати в ньому усвідомлення причетності до єврейства усього світу. Основою сім'ї була релігія, тому будь-яка дія члена сім'ї регламентувалась релігійним законом. Дитина виховувалась в рамках повсякденної культури, рано отримувала обов'язки, що допомагало виховати її відповідальною і готувало до життя у суспільстві.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Брак // Еврейская энциклопедия: Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем: в 16 т. – СПб.: Издание Общества для Научных еврейских Изданий и изд. Брокгауз – Эфрон, 1909. – Т. 4. – С. 874-890.
2. Семейное право // Еврейская энциклопедия: Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем: в 16 т. – СПб.: Издание Общества для Научных еврейских Изданий и изд. Брокгауз – Эфрон, 1913. – Т. 14. – С. 132-142.
3. Хонигсман А. Я., Найман Я. С. Евреи Украины (краткий очерк истории). - К., 1992. - Ч.1. - 156 с.
4. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования собранные д.-чл. П. П. Чубинским; издан. под наблюдением чл.-сопр. П. А. Гильдебрандта: репринт. вид. у 7 т. Т. 7 / відп. за вип. Г. Скрипник; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2011. – 608 с.
5. Очерки домашней и общественной жизни евреев, их верования, богослужения, праздники, обряды, Талмуд и кагал / сост. А. А. Алексеевым. – Новгород, 1891.
6. Соболевская О. Мир детства в еврейской мемуаристике XIX – начала XX в. // Материалы Пятнадцатой ежегодной международной конференции по иудаике / под ред. В. Бушкова, А. Воробьева, А. Локшина. – М., 2008. – Вып. 23. – Ч. 2. – С. 240-247.
7. Шварцман Ш. Легенды старой синагоги. – Умань, 2013. – 76 с.
8. Еврейская семья // Отцы и дети [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.judaicaru.org/mekorhaim/tema_31.html
9. Венгерова П. Воспоминания бабушки: Очерк культурной истории евреев России в XIX веке. – Иерусалим; М., 2003. – 350 с.
10. Жены // Еврейская энциклопедия: Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем: в 16 т. – СПб.: Издание Общества для Научных еврейских Изданий и изд. Брокгауз – Эфрон, 1910. – Т. 7. – С. 554-555.

Мельник И.В. ЕВРЕЙСКАЯ СЕМЬЯ В УМАНИ XIX В.

В статье исследуются характерные особенности еврейской семейной жизни в Умани на протяжении XIX в.: порядок заключения брака, его значение; отношения между супругами; права и обязанности жены и мужа в отношении друг друга; исследовано традиции еврейского семейного воспитания детей, права и обязанности детей перед родителями, влияние мнения общины на поведение ее членов. Также автором предпринята попытка проанализировать законодательство Российской империи, которое регулировало семейные отношения, и определить влияние религии на все сферы еврейской семейной жизни.

Ключевые слова: еврейская семья, семейное законодательство Российской империи, Умань, еврейское воспитание, XIX век.

Melnyk I.V. JEWISH FAMILY IN UMAN IN THE XIXth CENTURY

This article examines the main features of Jewish family life in Uman during the XIXth century: the procedure of marriage, its value; relations between the married couple; rights and responsibilities of husband and wife towards each other; investigated the tradition of Jewish family education of children, the rights and obligations of children to parents, in influence the views of the Jewish community on the behavior of its members. Also, the author attempts to analyze the legislation of the Russian Empire, which regulates family relations, and to determine the influence of religious aspects of Jewish family life.

Key words: Jewish family, family legislation of the Russian Empire, Uman, Jewish education, XIX century.